

«Шын» солунун
чагыдылгазы уламчыла-
вышаан. Солуну чагыдын
алырынче далажынар!

Солун 1925
чылдың август
31-де үнүп
эилээн

ШЫН

№ 231 (14953) 1992 чылдың ноябрь 28, суббота Солунга ат салган шагы 20.00. Чагыдар өртөзө 10 коп. Садыр өртөзө 1 рубль.

Россия Федерациясында республикалар баштыңнарының МЕДЕГЛЕЛИ

Бистер, Россия Федерациясында республикалардын ууртукчулары национал-этнос-мисчи күштеринг көдөлүшкүнерининг түнеленде остин болгаш ингуш улаустарында аразында чаа-дайындыг чөрдүлдеринг бооп турарында болгаш националдар аразында айтырмалары хообулу-дурмге уурашышак күш аягы-лаарымы болгаш ууртукчу чок хан төгүшкүн методтары-биле шийтпирээр дээр орд-дамышкынарны кылдыны турарында хамаарыштар улуз дүврүрүшкүни болгаш сөгүш-сарыдышты илергейлен тур бис.

Россия Федерациясында республикалар баштыңнарының чөвүлели.

1. Национализмдин илергей-лешкүнерин болгаш ууртукчулар турар талааларын кыжын эргелерин уур турар, а ол ишак остин ин-гуш чөрдүлдеринг көрүл-дөдөн чөрдүлдеринг чогуу-чалыг шийтпирээрине шийт-кып турар күштеринг хөдөлүшкүнерин буруу шаап тур. Алаа буруулук кижилерге шындыг харысала-ны оона уурагуд.

Согу Остияның болгаш Ингуш Республиканың девискээрлерине оза байлаал чарлап тургузар талазы-биле Россия Федерацияның Президентиң болгаш Россия Федерацияның Дээди Советинин чогуур үезинде хүлээн Россия Федерацияның Ча-

аанын ач чорудуп турар хем-чегелер, а ол ишак Россия Федерацияның республикаларын талазында ук улаустарга көргүзү турар тур. сүмү-чидимге таваржып турар районнарың чогуула бүгү талазы дуза чедирине, а ол ишак чөрдүлдеринг чогуу-чалыг шийтпирээринг орктарын диле тыварында кыжырынге белени илергей-ле тур.

4. Туаду алган кижилерин каныг-даа негелде-кызыгаар-лашкын чокка доп-дораз солчурунче болгаш деске кижилер дугайында айтырты шийтпирээр эгелээрине уур туржун турар талаалары кы-гырын тур. Ийн талазын кы-зындын-даа эрге-хообула уур үлүгдөп кылдырып кы-рышкын деп карыздыгып тур-ларын, оларын национал байлаандын хамаарыга чок-ка, амдырал-чуртталгаына таарымчалыг байлааларын тургузарың Россия Федерациясында республикалар баштыңнарының чөвүлели Согу Остияның болгаш Ингуш Республиканың бүгү улаустарын кыгырмышаан, Россия Федерацияның Согу-Кавказ девискээрине айыма-халаны чогуу-чалыг шийтпир-ээринг бүгү талазы дуза-ны кыжырынге белени илергей-ле тур.

5. Оза байлаалды чурмуң долу хемчээл-биле сгаан турарын хамаарың Россия Федерацияның Чингиле про-куратурамы, эрге-чагырамын болгаш эргелен башкарыла-ны чер-чер органның-биле бир деминг аялдап тургаш

Бис, Россия Федерациянда республикаларын ууртукчулары, Россия Федерацияның улус депутаттарының I Съездининг чарламы болгаш күрүне суверенитетининг дугайында Декларацияны хүлээн алганы-биле эгелээн база Федерация керээзин аялдап кылды, ат салып болгаш Россия Федерацияның улус депутаттарының VI Съездинге бадылал турар үезде хагасудени алган Россияда политиктиг реформа үлдени эконоимитиг реформаның бол-гаш нити дегелде база иштик чаа принципалдыг поли-тиктик байлаалдарга күрүне тургузуун сыйырагыйжа-лаарын, күрүне эргелен баш-карышкын системаны хемчир-ле тургузарың талазы-биле улам икити басынарны негиз турар.

Нитилелде социал-политиктиг байлаалга дүврүрүшкүн иле-ретиншаан, бис Россия Феде-рацияның Дээди Советинге 1992 чылдың октябрь 15-те кылган бүгү республикалар-да болгаш нитилел-биле Россия Федерациясында хообулу-дурмге согуу эрге-чагыр-та органның долу-бурун болгаш чагылыш чок дөтүн турарымың дугайында, а ол ишак оларын күш-биле дүжүр октаарымың айымы тургустунган таварышкы Россия Федерациясында Конституцияның конституцияларынга чокка алуштур хөдөлүр-инг эргелен чутулашымы, оларын хообулу-дурмге кам-галаарың бүгү негеттөөр аргаларын аялдаарың дугайында медегелдени ба-дылал турар бис.

Россияда чорудуп турар политиктиг болгаш эконоимитиг реформаларың нарын байламы чүмү-даа мурунда

девискээрлеринг, улус чоңар-ларын нитилелдин аягы-агы көзүлөрүн байлааларың база аргаларың хой аягы илгалдарымың, национал политиканың дык хой шийт-пиреттининг айтырмалары-ның, күрүне тургузуунунг структураның ама-ла таар-ыштыр шийтпиреттининг ил-лиг эрге-чагырга болгаш эрге-леп башкарыга системаның бүрү эргелен кылдыр тур-гузар арга чогуун, тыва-деге болгаш күрүне эрге-чагыр-галарың аягы-агы девиск-еерининг база системаларың аразында аяк-хүлээлдеринг буддалгыны харам-биле тайылбырлатынар деп санап турар бис.

Россия Федерацияның улус депутаттарының VII Съездининг аякы Россияда социал-политиктиг болгаш социал-эконоимитиг байлаалды быжык-тырын турмуштарың тала-

зы-биле буттук шийтпир-лерин диле тыварың, кыж-нын болгаш хамаатымың, Россияның улаустарың эрге-лерин база хосталгаларың кам-галаарың хандарың хемчир-лерин хүлээн алырынче ула-ган болу бооп дегелден турар бис.

Россия Федерацияның чаа Конституцияны Россияның политиктиг тургузуунунг оза-гыч талааларың база оң девискээрлеринг социал-эконоимитиг тускайлыг байлааларын бермдаалп аялдап кылды-рың доозары болгаш хүлээ-алары Россия Федерацияның күрүне тургузуунг болгаш девискээр талазы-биле буду-бурун чоруп камгалап өрт-түрүрүшкүн илгалдык болу деп санап турар бис.

Москва хоорай, 1992 чылдың ноябрь 24

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДА РЕСПУБЛИКАЛАР БАШТЫҢНАРЫНЫҢ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ

ПОЛИТИКТИГ КЫЙГЫРЫ

Россия Федерациясында республикалар баштыңнарының чөвүлелиниң

ШИИТПИРИ

Россия Федерациясында республикаларын ууртукчулары 1992 чылдың октябрь 15-те хүлээн алганы политиктиг медегелде Федеративтиг керээ Россия Федерацияның күрүне суверенитетининг дугайында декларация-биле калы Россияда политиктиг ре-форманың чутула үе-чалды болу деп медегелди. Феде-рация керээзин база күрүне-ниң амдырал-чуртталга аяк-чорудуламың болгаш эргелен башкарылашымы системаның эконоимитиг дүжүрүшкүлүр боттадырышкын механизмин аялдап кылдырын эргежок чутула-зын айткан.

ажалды кылдырың айтыр-маларын сайгарып көргөш, шийтпирээни болза:

1. Федерация керээзин Россияны федеративтиг күрүне тургузуун дугайында поли-тиктиг болгаш эрге-хообулу дүжүрүшкүлү деп санаар, ол Россия Федерацияның Кон-ституцияның туаду мезээ болуру Россия Федерацияның икитинг болгаш хамаа-тыны эргелерин болгаш хосталгаларың оң национал болгаш икити-чүдүлгези х-чак чокка камгалаар, бүгү улаустарың база национал-аларын көжүлдөдөнгө ар-галарын тургузар талазы-биле күрүне эргелерин икити-чүдүлгези турар, национал политиканың дүжүрүшкүлү принциптерин күтүе оң үн-дө

зуунун озагыч талааларын болгаш оң девискээрлеринг социал-эконоимитиг тускайлы-чак аялдап кылдырың доозары база хүлээ алары Россия Федерацияның күрүне тур-гузуун болгаш девискээр тала-зы-биле буду-бурун чоруп камгалап артырарың илгалдык болу деп санап турар бис.

Москва хоорай, 1992 чылдың ноябрь 24

ХАЛАС ХУУЖУДАР

«Россия Федерациясында чуртталга фондуун хуужулар дугайында» Хообула өскерил-гелер болгаш медегелер кий-рер дугайында» Хообулу төлө-вилени Россия Федерацияның Дээди Советинин 1992 чылдың ноябрь 18-те каттыш-кан эзелчинг хурааныга чу-гаалажып көргөш, хүлээн ал-ган болгаш. Иччаарга чурттал-га бажынарны моон сонгаар халас хуужулар дугайында «Российскан халас» солунун бирги арында 1992 чылдың ноябрь 19-та дынадымын пар-лаан.

Чуртталга бажынарны бис-тин республиканың хамааты-ларыңа халаска хуужуудун бээрин кажан, канчаар эгелээ-рин хой номукчулар сонур-гал турар. Иччаангаш бо айты-рыга тайылбырын бээрин бис-тин корреспондентивис Тыва Республиканың Күрүне эт-хөрейтисин эргелен башка-рар талазы-биле күрүне коми-тетинден дилээн.

Чуртталга бажынарны ха-маатыларга халас хуужуудун бээрин кажан, канчаар эгелээ-ринге хамаарышкын чоңуук илгал болгаш чутула айтырты бис-тин республикага эл-тин кылдыр шийтпирээринг механизмин амгы үезде аяк-дап кылды турарын Эт-хөрей-ге эргелен башкаар талазы-биле кырып айттык. Ук механизмин илгалыг аялдап кылды, чаныс эвес удаа сай-гарып, чутулажып көргөш, хүлээн алган сөлдүде чурт-талга бажынарны хамааты-ларга халаска хуужуударын кажан, канчаар эгелээри билдине бээр.

Бистин бо берге үеясте, өрткөтүрүнүн бүрүе өзүн-адырттып бар-ла чылдар бай-даларында, рынок харылаа-рыңа эргелен шийтпирээринг үезинде өөренип турар аймак-тар эи эвези хандарыңгалы-ларын саныга кирип, өөр-енир бе азы амдырал-чурт-талгаыңа аяк-тин алдыр-биле өөрелденген каар бе деп кызымдалып кырыңа-даа тур-рун көзү турарлар. Шымырак коңшулауд, балдырың ада-не-леринг, төрөдөдөргү студент, сургууд аныктар ажырбас-ла ийнээн, иччаалың дөткөмчө алып байтык, ада-незинге, тө-рөдөдөргү дуза-деткиче кер-ек суг оолдар, кыстар өөр-ендигеинден аңгыда, аал-ора-нында хөкүй ада-не, дуим-дүмүчүлүк кырыңа олурар ирги деп болгалга чардыгар уагыра таваржып турары чылгаш чок.

Индиг болза-даа эртем-бил-де, кылып билер аякы чок кижиниң моон сонгаар амы-дырал-чуртталга улам берге, баш муңгаш болу деп чүвени өөренип турар аныктар черле дүмүчүлүдө кертип алган, бот-тарыңды соругадың күрүл-чүт-күлү чедип алды дээр өөр-ендигеин катгайы, шуудургу буруңгаларың, кылар үеде амдыралга боттарың белет-

МӨҢГҮН-ТАЙГА ЖЫЛАР-СУРГУУЛДАРЫНГА

Ужуражышкыны Монгун-Тайга район чыгарышымы дарагым Ш. И. Намы ажы-каш, районунг ууртууламы, бугуруде, организация, албан-чедирининг коллективтерин, бүгү чоңу бо хемчеге кайы хире сонургадым, дынамын, аякы чыгууну каныг-кап-дыг айтырмаларын шийтпир-еел, кыштагылашымын каныг байдалда эрттирип турарын каныс тавыштыгыш, бо-дунуң харыялал турары со-циал айтырмаларың районда канчаар шийтпирээр турарыңа чоттаргай доктаган. Республиканың ууртукчу органның районунг эрге-чагырамы чоңуук социал камгалашыңе сатып салып турарың бир херчин болза, Монгун-Тайга мундун харылашкыр орукчу-рин берге, ырак-уаак районда-а өскө черлерде өөренип турар аныктарга самолёт-биле ол-бо чорутуура дуулаамы ол-бо көрүлүшүн тускайлап бер-гени болу деп чүвени алаа айткан. Нитилел-биле район бо рынок харылашкыны шийтпиреел үезинде хөлөк улуз бергелерге таваржып тур-рар Хөмүр-дөш, кылар-чээр чүдүлөр, азы-чөм болгаш өс-кө-дө бараанырны районга сөөртүп чедирерге, оң өртээ өскө девискээрлерге көрөдө, усюк улгады берген бооп ту-рар. Иччаангаш районун бо-дунуң иштинде безин нарын со-циал айтырмалар тургустунуш келгилээ. Иччаалың өөр-енип турар аныктар районунг кылар үеи, олар боттарының үлүүн районунг моон сон-гаарың көжүлдөдөнгө кыжыр, боттарының колдары-биле, че-дин азыр эртем-били-биле чаа-чаа бугурулгелерин, чаа үр-иштин туттур, тодарачмы деп чүвени медегер билги, оларын дугайың утпайы, са-гыш-салып турар чылгазымы ол деп, Эрес-оол Бамы-Оур-оочт медегелдиң Чижээ, кө-дөз аякыл-агыл продукцияны аялдап кылдыр биче бугуру-дөргү тургузарың алы-кеш, дүш үкт, суг болбазырады кылдыр талазы-биле техника-спецалистер негеттинип ту-

галарда алаа мунчүлүп олур-байы, чогуур органныңа чед-рин, херек апараа, оон боду-на-даа кирип кээрин сүмелээ. Индиг тавармаларга хой-даа албан чери, кым-даа дарга херектинг байлааны болу-чогууру-биле сайгарып көөр, шынап-ла, дуза херек апараа ол студент, сургууд кижил өөрелденген дээр кызы-дып чоруп, боду берге бай-далда таварышкан болза, ду-заларының болурун хемчир-лерин алды, мыч деп дегелден болуру силер деп чыган.

Даразында студенттеринг чаныс чер-уртукчулар кома-тетин тургускан. Мына сол-лун чүе чүл дээрге, Кызыл-да аялдап, чуртталга турар монгун-тайгажы Инна Хуура-Кара болгаш № 5 школамың башкысы Мария Иргит коңу-тетке боттарың кийрерин са-падалп, оларга дуза чедир-ерин алааныр.

Районунг уран чүдү кыж-рыкчылар коңштеринг студенттеринге баргалааткан. Алаа ол чер чурттуг шүлүкчүлөр Молдурга Салчактын, Майлак Сааяктын өскөстөрине Базыр-оол Чулуун-Сурун, Матпак Кара-Сал, Кабак-оол Салчак олар-нын кызыкчыларын, чаны-лангын «Менги кыгызы» деп тыва-там студенттерге тө-рүн черин сатыдырган. «Тыва» ансамблдин артистери; ба-за коңштерге кирип, ботта-рының уран көргүзүлгелерин монгун-тайгажыларга турса-кааткан.

Студенттерин, сургуулар-ның чер-уртуудан өккөдөн манчы баштап чөм-биле хем-герген, оң соонда белектерин кыжы буртууге чедирткен үлэи. Белектер студенттерге элээн үеде «хунезин» болуру мынагы: «ында 500 рубль тун-дук акша, 5-5 килограмм тэв, ак саржаж болгаш өскө-даа азы-чөм бар». Оон аңгыда азы-чөм аймаанышкылар ээди, доңурап калдыгыштар, арыс, чыгар болгаш томнарга чедир бараанырны чык, өрткө-биле кыжы буртууунг күзүн-биле алыр кылдыр салды турган, студенттерин албай барганы өскө чыгынар база «четтирген». Ужуражышкын оон-тогала-биле, тамы-сам, биле, ижин-кара чок хостуг чутал-биле доозулган.

Мажит-оол СААЯ. ЧУГУКТАГАДА: ужуражыш-кын үеи. Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фо-толары.

Көдээниң куш-ажылчы амыдыралы

ШАҢНАЛДАРГА — ДИРИГ МАЛ

Көдээ ажил-агый ишчилеринин байырлары «Найрал» совхозка болуп эркен. Амгы со берге өйдө көлөктөргө сохоттар эн шарын байдала...

Александр Талаевич Шаадын бистид республиканың чүдө уузт назмалы кижилери эес, а харын ортумак салгалды он таным удузу коочуну Тывага колхоз тургузушкунуна үндөмөктө...

БЕРДИНГЕН АЖЫЛЫМ

ууш-чындыгын аразында доштап, ил чурттал болуп мен. 1986 чылда шемжилер менен Тыва АССР-нин персоналдык пенсиясына үдөп каан.

Хууда бодал ЭГИТТИРИП АЛЫР ЭРГЕЛИГ

Хүн келген тудум бараан өртөз улааып, амдылар-чурттары улам бергелер бар чыдар. Оң кырылдан оорларын чуртгалчы чоңун э-севи, өңү-хөргөтүн, мал-маганын оорлаары шуут дедилең. Херек үлдөгөчү...

КЛАСС ШАКТАРЫ

Бистид Аксы-Барлык ортумак шкколазына республиканың өскө шкколалары-биле бир дөмөй тыва улустун чагай чачылдарын, суулааларын, чүдүлгезин катан диргизер талды-биле хөй ажилдар кылдым турар.

Хөд, Эрзин, Өвүр, Чөөн-Хемчик райбүжүмнүнүн көдээ ажил-агый кидистерин өргөткөчүлө, кол экономисттер удуз агрономия, райбүжүмдө дарганынча ораагычымы болуу, даргалал-аа ажилда...

гер-чижектег, ойнаар шөлчү-өгөстөр каас-чараш национал өгөстөр-биле, чаагайлаштырып катчымы болуш хөй ажил-агый кидистерин өргөткөчүлө, кол экономисттер удуз агрономия, райбүжүмдө дарганынча ораагычымы болуу...

Айтырыңар—харыылан берээли

ГОРБАЧЕВКА ХАМААРЫШТЫР БОДАЛДАРЫМ

Тываның хоочун юристеринин бирээ, «Шын» солуңун база бир күндүгү болуш хоочун бижикичтерин, чакымчаларын бирээ Донга Серенович М-ЖИТ бистид редакцияга мымдыг чагаа бижеэ:

Мен бодарымга, хүндүгү Донга Сереновичниң бо айтырлары чүдө Россияда эес, харын бүгү чырык ортомөйле чагыч эес, а муну кижилерин дүвүрүлүп турар. «Горбачев хамык чүдө бунд, сандараткаш хорая болгай» деп, Д. С. Мижиттин бижеэни көчүт чыктым. Бичаарыңа делегер эрзин болуш кообу-дүрүмүн, а ол микаш чөлүгү чоруту хүндүлөп көрчү бөз, Михаил Горбачевтин РСФСР-нин Кеземе колдектинин кымдыг чүдүлгезин коочун чорот конуңт эки билдир дээзиниң чыгыңмес мен.

Горбачев болза чүдө СССР-ни уузкаан эес, харын Октябрь революциянын ирак мурнуула-ла тургустунган кезинде Россиянык деңсээрлер, күрүнө кызылдарын үрөдөп көч кылган, Октябрьдин социалдык Улус революциянык тилээни сөлдүндө мунчаларын, бот-башкартынар эргезинин дугайында Ленин чарлаан болгай. Алаа үндөз-дүлүң, Польша болуш Филиадия Россиянын составында үнөт, мичаарга Белорусия, Украина, Бессарабия, Грузия, Армения, Азербайжан болуш Ортаа Азиянык амгы республикалар Совет Россиянын составына хевээр арткаш, 1922 чылда Совет Социалдык Республикалар Эвилденип тургустунган. А Горбачевтин «Политик чаз бодалдыктын» баш суургажан «Эде тургустунушкунуңуң» түнелдиге СССР 1991 чылда, бодунуң 70 чыл юбилейинин бугуңуңда сандаран дүшкөн.

СССР-ниң Канадага элчинлик селерин томулал чоруткан сөлдүдө бодуңуң магач-чок Боор, аз? Азы Горбачевтиң Канадага ужурамып турган үчүр эес ирги бе? Делегерин эң күндүгү курунелерин бирээ турган Совет Эвилденип сандардыр дугайында чогуңуң мичан, алаа — Канадага Горбачевтиң делегтуругу алган боор силер, аз?

РЕДАКЦИЯДАН: Солуңга пардааттынган чүдүлгезин, авторларын бодалары, тукмелери редакцияны туружу-биле дүшүңгөй берип болурун номчуңуңуңа база катан сагымдыгың тур.

ТАЙЫН УЖАР, ДАЯНЫП ТУРАР

Амыдыралдан чугаа

Чайгыс аяк тарааны үлөжип чып чораш, эгити-найыралдыг эжи. Амырдын дугайына эжэ, багай-сыйла даччыр чугаалары дашыла калдым. Арага-дары ишес Амыр эм кээп хонук-хонуту, ай-айы-биле арагалар арагыны киж кылдыр хуула берген.

Ам канчаар, адыржиң чораш экин бажра борашан арагыны чүе даш каатар эвес, Амыр-биле чугаалажым, бир аякы хемчэн ам, дуза көргүзүр арагыны көр деп бодап алдым. Ынчанга бир эртен Амырдык бажылычы чорутум. Кирип кээрмеге, бажыныны бир өрөөлүндө бир-ле киж көрөтүңиз чугаалайттыңиз динчал кагдым. Бугу кымыл көрө бөрүмге, Амыр кымыл-чанаша, чодала күзүрүк көрүңүч баарында оуруткан, бола күрүңүчкө көрүп алган:

— Сен чогуу кым сен? Амыр сен бе? Чок, сен Амыр эвесиң сен. Коргуңуңуу көрөм. Бажының дүктери сабайт-тыр, таагылаңдыр кидестей берген, арин-шарыбыны көрөм, дыйрыкка кара хэм ышак, дыйрык калган, карактарыңды көчүрүп, хашыты ыжа берген, артында кызыл шуру-ла, думжуу дээрге бир талашыче тирты берген, кулактарың хонан куула ышак халбы берилген, эйт-мага-

болдуңуу киж биле сөөгү артаңдыр. Кочуңуу, көчүңүү — деп чугаалай каан-каш, мгалтып.

Муну үн кесими аайтыг эвес, эжмини кээрээш, хөрөк-чүрөө чакты бер чазып, көрөм чакы мөндүсөйни берген. Оон ийай чүү болурун бугу көрүңү-ле тур мен.

Оон Амыр кезек боданып, шужуңуңуу олтура:

— Эж, Амыр, эр угтанын канчап барганы ол? Адам Артына ашак хөжүкү сени миң-чаар арагалар, тенял чорашуу дашып кааган ол чүе бе? Кочуңуңуу көрөм. Кымга дамай арагар-дур сен. Арага-лаар дашы кижизиг арин-шүрүкү, оуур-хөвирини шыкынар дей берген-дир сен. Ам черле соксап, боданып көрөм, Амыр— деп чугаалааш, эжим ам дискетандар эптик конуг олуруп алган, көрүңүчкө көрүп алды.

— Өршөз хайыракан! Ачам хөжүкү мени? Чонун аразыга ак сеткилар, толугу-томааның, шычы чор. Эр аданын бужарттаптай, улугуу улуг деп, бичени биче деп хундап чорору сен, огаум— деп хөжөкү чакып чораш чүе эейтпек— деп чугаалааш, тейлеп-тейлеп боданып олур.

Улаштыр база-ла:

— Хөжүкү мика ачай! Олду мени өршөз-ле көр. Эр угтанын элес, чакырыгымы аялдым. Ам черле мылгы бак чүе кылбас мен, ачай. Боданыр шыам-биле бодандым. Сээз ыдыктыг чакынымы өлгүжөге чедер сагып, кадалап, эжиниң чедер мүссөдл чоруур мен, ачай. Чугаа өршөз-ле көр, күжүр ачай— деп чугаалааш, туруп келди.

Мен көрүп турган черимден оожум чүпү келгеш:

— Эжи, эжим — деп мөңдөштөм.

Амыр мени кезек чакты конуг көрүп тура:

— Көрүп турауу бе?— деп айттырды.

— Ие. Сенээ шактыктавас дээш манап тураум,— деп шын чугаалааш.

Амыр мени бичи урулар дег кускапталаш:

— Угаан-сарым чок, көчүрүмү. Мындагы берге нэрий уеде арагаже дүдүлө берген аан. Канчаар-чор киж боор мен— деп муңгарал чугаалайдым.

Шынап-ла, эжим муңгарал, ичиний турар деп чүе билгеш:

— Ам черле соксап көрөм, эжим. Ыт ишес амыг сүгже

чүткүп, албан-биле ону чүе көрүп сен? Эрте дээр боданыгы керек. Миники турарын эжи-дир, эжим. Черле шыны арага ижин чораш, эки чүеге чөткөн киж деп чүеви чырма өртемчөйдө кым-даа билбес. Ындагы чүе турун-даа көрбөз, эжим — деп, сургай араак чугааладым.

— Сээз чугаан шындыр чүеви. Чүеви эки хандыр бодайың, кайы хаманчок кылдыра бодап чорашымы ол-дур. Ам бо хун кээп чүевиң эки-балың бодап билдим. Чонуну чоон оруну чандыр баспайн чораш-ла, оон эки чүе ооктур, эжим. Ам черле бак, муулаай чоруктан уштуңуу, ажал, аммылар дээш чүрттайы. Ол дугайында сенээ база сөзүм берип тур мен— деп сеткиланден чугааладым.

Эжим ам-на боданган-дыр. Ынчанга аяк чүрөөмүн хаманчадан бээрер, чүе эжи күзөш, чанып чораша мен.

Эжим Амыр бир хун мөңдө чөдүп кээп, ужурашап, эске келүүнө барып ажалтап чорурун динчал чүе. Чонун кайы кожуңура, чүе эжилдариң мөңдө чугаалааш. Мен-даа оон айтырбай мен.

Эжим Амыр бир хун мөңдө чөдүп кээп, ужурашап, эске келүүнө барып ажалтап чорурун динчал чүе. Чонун кайы кожуңура, чүе эжилдариң мөңдө чугаалааш. Мен-даа оон айтырбай мен.

Оон бээр үш-дөрт чыл эрте берген. Бир хун ажилымдан кымы хээримге, каалайм холдула солун тууду алган өөрүшүдү көчүрүм.

— Бо кым-дыр, тамыр-дыр сен бе?— деп чугаалааш, солдула чүрүкү көргүстү.

Мен солуну ал алташ, чүрүкү топтап көргөш:

— Амыр-дыр— деп, алгырыккан мен.

Чүрүктүн аадаан оон дугайында мактап бижээп чүдүдү бирден бирээ чокко номчуп таныштым. Амыр ол кожуңура эки ажилдыг чөдөкчлериңи сайында. Биче сеткилдиг, динчангыр. Оон-биле чөргөштөтүр өг-булээ, уруг-дарымын кижизилдиге дээш сагыш човангыр, үлөгериг аа деп бижип каанын катан-катан номчуп олурдум.

Чайгыс аяк тарааны үлөжип чып чораш эжим дээш өөрөш, база-ла ылгапкан мен. Киж тайып ужар, даянып турар деп чонун чугаазы ол шыкыла. Амырдын өг-булээ, уруг-дарыгың, аас-кежигиң, эки чурттап чоругуңга калдым-биле мөңдө дыка-ла өөрөш бис. Шөлөз дилеп алган, Амырда алдан бээр деп шынтырдып алдымыс.

Тывалар деп кымнарыл ол? Тыва кымыгы, тоолуругу Улау-Хемниң ууну чурттаан Уран-Шевер улус чүе. Дыгылааылы, эрес-кежээ, Адам чүзүн малын малаан Ажыл-ишчи улус чүе. Тывалар деп кымнарыл ол? Дыка эки, хундүзүчө, Өрөмөлгү тараа, быштаан Өргүп салыр улус чүе. Каара САГДЫ. Тожу район.

БАЖАЛАР
(Баштак-сарым)
Бажынарны эргип кезип, Барын-чогун хөөрөжир, Эжи-хундук амыратпас, Элесейлиг бажалар бис. Ырак чораш чедип кесгеш, Ыраладыр-даа, мглажыр-даа, Угбашкылар ашактары, Уян хөжүгү бажалар бис. Ажыл-чүе чогуушактың «Амдым чүе» эмэй каанкаш, Каалайлардан дөшп манаар, Кара хөжүгү бажалар бис. Чалаалады, чаагай хунде Чайгыс черге чыгып кээр бис.

Бажың сымлас ажы-төдүг Магадыг бай бажалар бис. Ааларың, ажы-төдүг Аас-кежини дарганаошкан, Арамыста суг-даа акпас Найыралдыг бажалар бис. Николай ООРЖАК. Хандагайты суур.

ОЖУКТАРЫМ
Билеп-өйлөп куларалдан куйган кижир, Олум хайы кускам курут арттырып каан. Ол хаак ышак чирбейленген ынакшылым Өштүг аарыг чире тыртып алгаш барган. Ылгаган дээр чалым-чазым төккөн мшааш, Ырмажок чөй, самдарартыр чүрээм дымаш, Онгарылаас үтле хайы базып кээрге, Ожук болуп, үш кыс оодам кысып арткан. Кулараладым дашкалары караан дуглап, Хуу-салым даандан чайыр чыгал чорда, Илгелим дашыл, уву үш чак кызым, Иттиниптер даяныкшымы болуп арткан. Өйлөп-өйлөп кудайымче тейлеп чор мен. Олум хайы кускам шууг-ла курут кагбаан. Салым-чолуун ол-бо кезини өртөрмөдө Чассыг үш кыс— ооргаланыр ожукартым. Кара-оол НАТПИЯ-ООЛ.

Ч а а ы р ы
Ы Д Ы К Т Ы В А М
Аялгыз Дамба ХУРЕШ-ООЛДУУ. Сөзү Чап ЧУЛДУМНУУ.

СООРА ХҮННЭЭН

Новелла

Артыштың калды Ай-Суу же хей-ле оолдар туралар турган. Оон шилгедек, оожум шимчээшкениң, узун дурт-сыны, чакынадып чоруур, кем чок, угааның, кара карактарың, хоюг, хурч шырайы уян чүрөктөг эр хиндиктиңиңиң кайы анаа чорударыл аан. Ынакшылаңың иңиг тевинге алыскан эрлер чүрөктөриниң уян чакынадып орталанып чадап чорларда, тентек кандыг-даа сетки чок, хал-мал Артыш-оол адазының «Жигулинге» Ай-Сууну олуртуп алган, эң хөвүжө үндүрө берген соода, хамык чүе хөвөргө өскөрдү берген... Кула бенин боду кааным. Эрлер ичиин хонук келтирер. Бүгү хөрөктүң ыдыг амыр болу бергенин кайгап, халактап-тилектээ, шагда-ла ыңчантар турган чүеви хараалаан, ондан-остан чүрөктөриң кычкылдаган манаа санааш-даа канчаар.

Бирээни артында ээирин алган, Артыш-оолга:

— Ол хире өскөрдөн камгалап, камнап алганым Ай-Сууну конугу-ла кылдым ала — дээш, хары мыршай ылгапкан.

Артыш-оолда чүү боор, ху-зөңүн чедип алган эрде. Чогаары-биле:

— Че, че, эртен-барган чүе дээш-ле ыңчан турган херээ чүү боор — дей тыртып каан.

Өгөлини алган деп билбейне турганың ол боор. Ай-Сууга шериг кезектеринден чагаалар шуушкыш-ла турган. Хөжүкү уруг элтеп-чөптөп харылап-ла турган. Чик тил-дөргөңи мөңдөгөңен. Артыш-оол чөдө билээш шериг оолдары штиндеа көчүлдү хариң-даа Ай-Сууну бенин тоо бодовайың, алазыңды «Жигулин» мунуң алгаш, халадып чоруп турган.

Бир катап чана халадып кээрге, Ай-Суу бажың эжинде чаражи аажок шериг оол-биле кады турган. Уруг Артыш-оолду чедип келгениң-дээ херекке албайн, оолду шериг хөйлөткөн хөрөөдө чештине берген өгүң өкөтөп берип, чаксыдыр хулуңуңуруңуу хөөрөжип турган. Артыш-

оолдун арны иңиш дээш.

— Ол чүү кижиле? — деп, шериг оол чоруй барганда, ол айттырган.

— Менче чагаа бижип турган оолдарың бирээң-ле-дир.

— Чүе чорашы ол?

— Мени көр дээш.

— Чүңү чугаалаштыңар?

— Аас-кежак күзөштөнүс — дээш, Ай-Суу бенин Артыш-оолдан чажырай-даа улуг тыгынган. Оон оло көрүмөйндө, оон өске айтыртыл-даа манаайың, ону шууг эскербээң дег, бажың эжилы кылып эгелээң.

Бугуңуу кижизиг Ай-Сууну ол чакыт аажымы Артыш-оолду кичээлдирикеш. Ол бажыңдан шоолуг ыраксапас апарган.

Бир катап хеп чүүр суг иңи-дир дээш:

— Печкага оттан салып көрөм — деп, Ай-Суу Артыш-оолду айбылаш, ыдыкты өрөөдө чүүр хөптөр алайып берген.

Чалааңаар чады-биле:

— Адыр-дыр — дивизион, Артыш-оол солун номчуу-ла олурган.

Ыа аразында эжин соктай берген. Артыш-оол ажалдыр-тарга, мындаагы оолдан өске база бир шериг оол:

— Ай-Суу мында чурттап турар ирги бе? — деп айттырган.

Артыш-оолдун ам-на тос өкпөни дооза тура халчип келген.

Силер, бо шериглер, шуу-ла чүрөөдө дөштинер! Уругуңу Ай-Сууну айтырар кандай улус силер? — деп, харааңаңыңа эринериң бир-лакайың, келдириң.

Шериг оол азын тыпшай туруп-туруп, арга каалаарга:

— Азы силер мээң күдөм ирги силер бе? — деп айттырган.

— Ой, акымын, чедип келээң бе? — деп, ыдыкты өрөөлдө Ай-Суу бо үнө халып келген. Алышкылар каткы-итки-биле кускапталышкан.

Артыш-оол мытканыңдан от сала бергенин боду бенин билбей берган.

КАЖАН-ДАА ОРГА ЭВЕС
81 харың алган хөрөөң Рей Тауфлер университетти дооскан болгаш уран чүд бакаларыңды дипломуну холунга алган.

Ол Британияда экине сурганга Ажык университеттин студентиге турган. Божө шилгедә чөккө хуула алыр болгаш бот-өөрөдө-биле Би-бис-синия радио база теледөмчө-дылгаларыңың даччыны берип турары материаллары-биле өөрөйр. Ынчанга-ла мындагы боор, бот-өөрөдө-биле өөрөйр турарыңа аразында 77 кара-бажыңны 418 хорут-дыттырганың бар. Оларга ыдыг өөрөдө-биле хөжөкү таарымчалыг: беш чыл олургаш, диплом бээр эргелиг өөрөдө-биле черинге бот-өөрөдө-биле эртем-билдг база чедип алар. Сес чыл хуусаалыг киж кызып өөрөйр биле, тергилди демектеринг дипломуңу ал болур.

«Англия» журналың динчалды турарыңың бугулар алдыга, эртен өөрөдө-биле чылдыда Ажык университетте 72 муң студент турган. Оларын эң улугу 86 харың илжөөр-элэтир кергезилдиг Фред Вальдмант болган. А нияттиң-биле бө өөрөдө-биле черин 92 харыңыңа дооскан кткы бенин бар болуп турар.

МАГАЛЫГ-ЛА АА!
Лугунонуңуу геология-инженер экспедицияның ажил-дөмчөмү А. В. Мягков биологияныг шынарлары-биле Лугунонда алдаржаан.

Алексей Васильевич анаа кижилерин караган көүдү-көс чүевиңиң көрүптер кижиге айттар долганым, медээжок-ла турлар.

— Сиген кестирип айр дээш аш-чөм экелдиң ийин, оолдарым.

— Сигениң чериң үстүкү кады-биле катый тазартып чүлгүй шааар эрлеринг бистер-ле болбай бе. Эртен дузала-жып бээди, даай.

Эртинде тыва чүевиңиң барааныңа сорук кирген эрлер «сигениң чериң үстүкү кады-биле кесчээ» дээрден башка, шаа-биле шырайып хуңээрин.

Хун ажил чорда, кырган-ачам:

— Чаа, оолдарым! Шаавис-биле кестиве. Дөгерген хой эян-даа бышты. Ажыл кылган улус кезээде хундүгү. Кырган-аванар тип каан тыва чүевиң — дээш, киж херээ дег көгээржиктер уштуң эжкелдиң.

— Хаа, күжүр даянышты. Ана шитип чыдар шыкымды бис.

— Ак чыны хундүлө, чүрүңүңү ижинер, оолдарым. Мени ыдыг чүе амзаар эвес, алаа мал-мзган ат болур. Бо кезээ чоруп чана бээди.

Эртинде арагага «эштити» хонгар эрлерин артыңарың мырза-сээк хамытыр үзү-рөп каанган болган. Та кан-гы конугу кызымак эрлер ийик, миңаар кызырты-кызырты «эштити» кээр.

Даманчыл ХОВАЛЫГ. Суг-Аксы суур.

ЧААШИИ

Тываның улустун чогаалчы Кызыл-Эрик Кудайын-ның «Уйгу чок Улау-Хем» деп суратлыг романының кара тому Тыва Республикаының алдарлыг артини, Күрүнө шаңгалының лауреады Хертек Ширини-оол шижидин бижээш, сценга көрүзөриңе белеткек эгелээң. Ол үш шижин «Буян адашкылар» деп алаан болгаш боу режиссеру болуп турар. Белеткек ажилдары бо хунерас кидин түлүк эгелээң. Шижинг каастага ажалдыр чүрүкү Александр Феоктистов барык доозар чөткөк.

Тудупкан, ок анаа дайынчы Пашковка алуур деген...

Боо мажыны душ бооп ба-зылкан бе, азы өжөтээр ылчалан бе дээрзин истелег толарайы турар.

ЫТ ӨРҮЗҮ КИЖИНИҢ БИРҮНҮ ЭВЕС
Ростова Дон хөвөйгө бир коргунчуг таарылаа болган. Пенсционер Лариса Афанасьева кожамы 6 харыг оолак Романов оварка ыды-биле селгүүстээш кээрин дилээ.

Амга чедир иттиң думчуңга тускый чулар кедирген бе деп чүе билдирмей турар. Чамдык херечилер болгаш иттиң эвэр бар деп бадтыкпай турар, ыңчала-даа ол ону канчап уштуган деп? Кандыг-даа турган болза, бичи оол ит-биле селгүүстөп чорда, ил оолтуңаң шерий бергеш, боу алуур кызып каапкан.

Боулушкунун черинге келген шагаалар алуруңуң итты алап каанар.

Бо коргунчуг таарылаа ит-тар-биле серемчелдиг болу-рун саргымары турар. Ылаң-ылар оларын чаныга бичи уруугар тураа.

ШИЛДЕ ХОРАН
Томьск областың Салехард хоорайда арагалан хораныңа чоруктар улаа-дарза та-варжып турар аларган.

Чоокта чаа он бир чурт-такчыды баазардан седиң алган волканың ишкөк, хоран-инангаш өлгөн. Иштики херектер ажилдакчылары седиң

турган арагалардан чүлө бо ноябрь алаа 160 шил волканы хавырган, хынал көөрге, оон составында чүү-даа бар болган. Ында коргунчун, ртуть, серния кислотаның өй-чижээ дыка улуг, а этил спиритиниң орунда азы-бүрү хоралыг ширтер бар болган.

Хыналдаларың түнөсүндө кавказ республикалардан эгелген арагалар шупту хоралыг болган.

ЛЕДИ ЧАРАШ КЫСТАРГА УДУР
Великобританияда херээң футбол конуг дүрген сайын-ор олар спортту хөвир-лериниң бирээң.

«Англия» сеткүүдүн динчалды турарыңа алырга, амгы уеде чуртта 10 муң амыг херээң футболистер бар. Олар 364 футбол клубтары тургузуп алганар. «Донкастер чараштары» команда бири черде чоруп турар, а ийгизинде — «Уинблтон леди». «Чараштарың» ханитаны 150 см дурт-сыныг Джиллиан Кул-тарда херээң футбол бөдү чүе-чүе чүе согуруңуң болу-булган: «Эрлер ойнааша, бот-боттарың алуруңу каантар чыгы, каржы ойнаар. А бистер оондан таалаа ал турар бис. Шалдуң бер жундан өске ужуңа чедир бөмбүкү өттүр теп шыдавас-даа болу-зүвүсү, чараш ойнаш шыдаар бис.

Ам Англияны кайы-даа эр клубу эки кылдыр кестүр дээш, боттарың составыңга херээң футбол командалың тудары чүтүлө деп санап турар.

Хундүткелдин-Эмле.

У-ЛЭГ О - РЭЭИ БЭ - РИИ

ШАГ - ДАН И - ЗЭЭН, У - ЛЭС-ЧУ

ЧӨ - РЕ - Е - ЗУ ВО - ДА - РААК. СА - ЛЫМ

40 - ЛУ 40 - КУ - НУН ХО - ЛУН -

ДА САЙЗЫРАЛДЫҢ БЭ - ДИИ...

ДЕЛГЕМ.

ШИГ - ЛЭЭН ТЫ - ВАМ. А - ЗИ. Я. ЧИИ, ТӨБҮ, ЧҮ -

РЭЭ АХ - КӨК ХЕМЕР О - РА - НЫ. А - КЫ -

ДУМА НАЙЫРАЛ БҮРГӨЭН А - ВЫ -

КАЛАПЛААРЫ

РАЛДЫГ ТЫ - ВАМ, АЛ - ДАР - ЖЫ!

ТӨНҮРЕРИ.

2. АЛ - ДЫН ТА. // АЛ - ДАР - ЖЫ!

Улуг оруун буру шаган изээн, Улусчу төрө-эу бодаран. Салым-чолу чоңунуң холунда Сайзыралдың бенин шилгээ Тывам.

Кожума: Азияның төвү, чүрээ, Ак-көк хемер ораны. Акы-думка найырал бүргөн Амыралдыг Тывам, алдаржы!

Алдан тараа шөлдеринде чагаан Аны-мени танамзында туралгаан, Арат-чону чеди чүзүн малын малаан Ажыл-ишчи, чаартыкчы чазым Тывам.

Кожума: Азияның төвү, чүрээ, Ак-көк хемер ораны. Акы-думка найырал бүргөн Амыралдыг Тывам, алдаржы!

Алдай, Саян, Танды сымар хаажылдаан, Арга, хою, шынаа-шын чактылган, Эгээртимес эрине байлаан өргөн Эреналдыг, эртим ынак, ыдык Тывам.

Кожума: Азияның төвү, чүрээ, Ак-көк хемер ораны. Акы-думка найырал бүргөн Амыралдыг Тывам, алдаржы!

Улузум чок, кара чаркыан артым. Оода-ла кады-кырааным чаныма олурган болза де. Ол хөвкүй мээң кадыкшылымче сагыш човээр дээш боду-нуу эскербей, хелун эртинер алгаш, эскетен кызыл-аустал чоруй барам. Эң бажыңа сириңиңиң олурарга, уйгу-даа келбес, даң атпас, хун батпас, халымын чүү дээр? — деп, Сирия оол Аклай-оолуңа Оюн чугаалап олурду. Хоочунуң дилээ-биле мону динчалды бижидим.

Лама ООРЖАК. Кызыл хоорай.

ТОРЛАЙНЫҢ ЧУГААЛАРЫ

Торлай-оол дээр эживис турган. Дыка-ла тымыгыр, көлүгү-башта киж ийин. Эживиси долгалар мөң-өңөңөй алгаш, солун чугаалары шынаар бис. «Ам база Торлайны аксыңе кайгап алган, турдунар бе?» — деп, башкыларымың ий-чачыңа кичээлден озаалаан оолдары бо-ла чөмөлдө бээр.

Солун, сеткүүдүңгө номчууруга, бир минутада катты-рарга, кижиниң назымы эзээн чак хонуктарда узаар деп бижип каан болуулар. Алаанза парлаттыңан эживистин хөкүгү чугааларын номчаан, кара баарыңар кадыр каттырбайн-даа барыңарга, оола хулуңуңуруңуу рнерин күзээр-дир бис. Ол-даа болза силерниң назымың бир секунда-даа болза узаар чаалаас.

БЕШ АЛЫРЫНДАН ЭПЧОКСУНГАШ...
Бир катап тыва дылга диктант бижидиңис. Чакыс-даа чакыстыр чок кылдыр бижип алган, боданып олур мен. Бистинг каазымы оолдарымың кыжырактары айлыг эвес, беш демде алыр болуулар:

— Оо, эки өөрөңиңиң аар! — деп шоодалар болжай.

— Торлай-оолдун үлөгер ал-нар! Чуруун хундүлө сэмбары-зыңа азар бис — деп, башкылар база мактап турар бээр. Шынаал-мактап хөжүмү чогу аайлыг эвес. Ояң калыңда чурукка тырттырарыңа шыла хөвириниң чистин сүргөш, бирде илгиле-ла шыкаш, бирде каттырган-даа шыкаш

апарган. Спортсменшериң бө-лүк-бөлүктө салып үндүрүп-ле эгелес. Мээң элчээм чедип келген. Өөрүм-даа четтирер кире эвес ужукутуруп олур мен. Бир-ле динчилымың олур мен.

— Дүргөн-не, дүргөң, Сарыг-лар! Чемпионнар сен! — деп алгырык турлар. Бодуңуу чемпион кылдыр бодай каан-кыш, ужуга-ла бердим. Эр черге келгеш, дүргөңиңе дүвүлөңгөш, бөдүл каан хар иштинче шымы бердим. Арай деп кардан үтөп үңүп кээрим-ге, хамык өөрүм финиште чөдө халчип берген болду.

АРАГАГА ЭЖИНГЕШ...
Кижиге сугу-ла эштер боор. Арагага шитир улус база бар боор чорду.

Бир катап кырган-ачам-биле улус эвилелдеп, сиңи кестип азыр аштыңа сугу-га артыңа-дегерлиг чедип келген бис.

Кезек аксы чакты эртен бисти көргөш:

— Тайга-таңың! Калжыңдан баткан далайың... Ач Суу-суг чандылар-оок чүевиң иңиз үндөүңүр атың... Келген шыкыңды сен — дийип, чүе-

түг айттар долганым, медээжок-ла турлар.

— Сиген кестирип айр дээш аш-чөм экелдиң ийин, оолдарым.

— Сигениң чериң үстүкү кады-биле катый тазартып чүлгүй шааар эрлеринг бистер-ле болбай бе. Эртен дузала-жып бээди, даай.

Эртинде тыва чүевиңиң барааныңа сорук кирген эрлер «сигениң чериң үстүкү кады-биле кесчээ» дээрден башка, шаа-биле шырайып хуңээрин.

Хун ажил чорда, кырган-ачам:

— Чаа, оолдарым! Шаавис-биле кестиве. Дөгерген хой эян-даа бышты. Ажыл кылган улус кезээде хундүгү. Кырган-аванар тип каан тыва чүевиң — дээш, киж херээ дег көгээржиктер уштуң эжкелдиң.

— Хаа, күжүр даянышты. Ана шитип чыдар шыкымды бис.

— Ак чыны хундүлө, чүрүңүңү ижинер, оолдарым. Мени ыдыг чүе амзаар эвес, алаа мал-мзган ат болур. Бо кезээ чоруп чана бээди.

Эртинде арагага «эштити» хонгар эрлерин артыңарың мырза-сээк хамытыр үзү-рөп каанган болган. Та кан-гы конугу кызымак эрлер ийик, миңаар кызырты-кызырты «эштити» кээр.

Даманчыл ХОВАЛЫГ. Суг-Аксы суур.

АЛДАН АРТТАР ЫНДА КАЛДЫ

(ЧОГААЛЧЫ М. ЭРГЕКЕ)
«Оглаз-Доруну» мунукаштын, Олут орбай тулуп тур сен. Артыңче ам хай көрүң: Алдан арттар ында калды. «Танды-Уула кижилериң», «Өдүгүңде чалгыңың»-даа Таныштырып бергениңе

Чооу КАРА-КУСКЕ. 1992 ч.

Өөрүтүм аажок ийин. Ынчангаштын байыр тууду, Ыры-шүдүүү сенээ сундум. Ам-даа хөйүн шөлп-ле көр, Амыр-ла бол, өршөз-өршөк!

Чооу КАРА-КУСКЕ. 1992 ч.

Тожуга ажаллап, чурттап тургаш, сөөксен-саргымы дээр хоралыг саргыга мырткың, хай улаа эмнедегерге чыдып эмнедип, эмчи күжү-биле тин менди үнгөн мен. Аарым ханылап артташ, ийги бөлүктүн ина-валин болган мен.

Ындыг аялмыд болдуумза-жок, шаам-биле чоумуга амык-ты күш-ажылымы аржажок баксырааже кайгай чордум. Бо хунерас республика төвүндө иңиг, соок сугула, чымыг, чырык бажында чурттап ор мен. Кыргынарның амыл-рал-чурталгазыңа кичээлгөй-

Хоочунуң сөстери

ЧАЗААМГА, ЧОНУМГА ЧЕТТИРДИМ
Эңи деп санап, аны өөрүп четтиргенимин ылередиң чор мен. Аш-чөм садып аларың-га-даа бергөдөйөй олур мен, чөм садып эжеп бээр кижини томулап каан. Чылыг турда, шымай чүе. Столовадан халас чөмөңөр талонун ал, амылган турдум.

Республиканың хоочуннар чөвүлениң дарагзы Т. Ч. Норбуңу холундан дузалаан кылдыр чоокта чаа ийи муң рубланың база алдым. Чазамга, чоңумга өөрүп четтиргенимиң ылередиң бижип дөргөңгө, холдарым мөңдө чакытыр эвес, сирдээр бол-

улузум чок, кара чаркыан артым. Оода-ла кады-кырааным чаныма олурган болза де. Ол хөвкүй мээң кадыкшылымче сагыш човээр дээш боду-нуу эскербей, хелун эртинер алгаш, эскетен кызыл-аустал чоруй барам. Эң бажыңа сириңиңиң олурарга, уйгу-даа келбес, даң атпас, хун батпас, халымын чүү дээр? — деп, Сирия оол Ак

Бажың эзелеринге ажыктың сумелер

БААРДАН ОЛАДЫ

Иниг сугта суглап баары эгт тырттар машинага тыртып алар, кулланы база немээр. Төвдүр тырттып алгаш, немей толугу түтүлдөр: 2 дагаа чуургазы, чартык стакал сүт, 2 омааш ишти дагаш, чартык омааш хөдөш, хоюдуу былгаар. Бичин тургузушкан, дагаш быжырап парка үске хаарып алыр. Тавакка өскөш, сметана-биле-даа, азда-даа чип болур.

Херек чүүлдер: чартык кг буар, ортумак хөмчөлдөп 2 согуна (чер кулазы улам эки), чартык стакал сүт, 2 омааш дагаш, 2 чуурга, бичин омааш ишти дус, сода.

ЧЕР КУЛЧАЗЫ

Чер кулазы ховуларда, шөлдөрдө конкут хөй үнүлдүн боор. Ону шат-тегүдөс бээр бистин аза-өгбөдөривис чөмгө ажыгаар чораян.

Ону белеткен аары чүдөндө артык белен. Бичин-даа бол, бодумун дуржулгамын эш-өөрлөргө сумелескедим. Чер кулазын агууст ортан үезинде чыгыш, ал турда эгт тырттар машинага тыртып, кургадып алыр. Кажан болуучу-чугуру-биле кургай бээр билек, дагаш илшикчи илшикчише шикшиптер, алаанга хоюу, кырынга кадык чыдап каарга, ону база төкпейн, хол-биле нугушкан база катан шикшиптер. Болган хоюу кулакчы кургаг савага шыкшап алыр. Ону калдык-даа үр үе иштине шыгаш болур, амданы черде чытпес.

Борбак согуна экизин экиле харып, ычылда-даа элзеп үе эртб бергенде үнүп эгелзеш, амданы чынартып болгай, а чер кулазы ыдыр эвес, ил-ла язы-буру илшикчи бээр. Бичанга чыгыш үезинде чер кулазын чып, чөмгө ажыгыларын сумелээр-дар мен.

Ирина БЮРБЮ.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

СТАРШИНА БИЧЕН-ООЛ

ССРЭ-же оор-ёзу-биле хал-даан гитлержи фашизм-биле демоскожур дээн эки турачылар-ның аразына Тываның тос кожуунарындан яныз-буру боллар, кыстар чораяны эки билер бис. Ындыгларын бир-бизин старшина Бичен-оол Ханын-чынниг, коргунуч да-йыкче эки тура-биле айттар-нында, оор шөргүр-бүткелликте мындай чорду: Бичен-оол Са-рылгар Кустей огу, Стар-шина. Тангыга удуу боолаар взводту командирин.

Иштинде удуртуп келген үе-винде өзезин эвес көсүк ажыл-дарыны, ылангыя колхозчу-ларын сууржуп амдыралче-линер, ясыр-саты, шоканы алдылар, клуб, чунар-бажым, клуб быжырап чер, эшелге пунктузун, харылза салбыры-ны бажынан ажылгага ки-рер дээш уйгу-чидан эки-ажылдаанын көргөн херечи-лериниң бирөөн мен.

1960 чылдан өзезинде Ти-мофей Кузнецов Бичен-оолду Чөөн-Хемчик районуң көдээ ажыл-агый эргелигинде деп-штинген. Оон соонда СЭКП Тыва обкомунун болган пар-тия Чөөн-Хемчик райкомунун сумелээни-биле «Хайыракан» колхозту даргазына сонгун-ган (ыччан партия райкомунун бирги секретары Константин Дилгичек турган). Чаа чер, чаа чон. Ындыг болза-даа эки турачы чон чалым-биле ху-дээш алган. Колхозчарымы-нини хуралын уз колхозчу-ну үндөзүлдүр, эки ту-рачы алышкылар Байлап Оор-жак Чүлдүм ызы, оон калы-тарын амдык Даны-Белек Ооржак Чүлдүм огу э-не ба-штай саналы кирип, да-йынын калыг-берге чыда-рында старшина Бичен-оол-биле кады дайылдажып чорач-кын, колхозчуларын аяа улут-нагелден ажыл-ин-биле шы-надып шыдаар деп чуулазын-чыр. Хөйүр көргөн фронтчу ук-колхозчу хөй-иниң органи-зацияларының күжүгүгө дайын-турган, оон ажыл-агыйын-чүдгө Чөөн-Хемчик районода эвес, а харын Тыва АССР-де мурунчы ажылдык ажыл-агыйын денелетке чедир көдүргөн-даа.

Бичангап «Хайыракан» кол-хозту союхозе шылдап, СЭКП-ниң XXII съездинде эг-тин сохтоз деп азда-рында таварылга эвес. Ол сохтоз эски, тоску бич-чалдар планарын бүтү-ле көргүзүптер таланы биле ажыр күтүскүдүн. Мында сохтоз директоруну хууда кирген үдү-хууу өзезин эвес дээрин кымга-даа билдингир болур. Бичангап ону Тываның 15 муң ажыг коммунистери-ниң мурунда СЭКП-ниң XXV съездинде делегатка сон-гааны апа-ла таварылга эвес болдуу эвесе.

Тимофей Бичен-оолдуң на-мдары черде солу кижи. 1940 чылда Кызыл-Мажалык Тыва-нын Араттын революстуг шеринге элзеткен келдири-ниниң комиссины ажылдап турган. А ол бодунун эки ту-

рамы-биле шеринге барган ки-ди-ди. Дурт-смын ууу, Мөс-шымрак Пичен-оолду продукт биче даргалар (командирлер) шкөлүнчө саяла-даа чокка полк командириниң дужаалы-биле кыр саваан. Ини чыл иштинде биче даргалар шкө-лөни полктынче-даа, дайы-чы белеткелер-даа талзын-биле чүгө тергип билдингир дооскан. Бичангап апаз стар-шина эрген тымыскан, биче даргалар белетээр шкөлөгө эрттирп каан.

Чогуна ол үелерде ТАРН ТК-та ТАР-ныя чазанга, ССРЭ-ниң чазанга эки тура-биле фронтке чорулар дугайында өртүлдөп билди-ришкенин, шуужу тур-ган. Фронтке эки тура-биле дайылдажып чоруур дээш билдиришкени бажынериниң бирээш Тимофей Пичен-оол. Старшинаның взводу Деражон, Ровно, Дубно болган өскө-дө чурттакчылык суурларын хостап турган үелерде фашис-терин улут-биче 16 яныз-буру маршалык танкыларын, 4 куу-тугы транспорттарын, пуле-меттуң 12 отточкаларын, 3 артиллерия салбырларын, хөй-хөй дайынын узуткаан. А По-горельны суур дээш кадык-тошкун тулушкунга дайыны-нын тайгымын самолёдуу өрттедир атканнар. Дубно дээш кадык-тошкун тулуш-кунга старшина аар балыг-ла-ка-даа болза, госпитальге чоруурдаан оттаалан. Ваво-дү-биле кады эвес-иним тулу-шкуну улумчалык дайыны-нда, тайгымын-даа чып-чарында улус чогунага оң ба-раан болганын чээк болу-учуру-биле үнелзеш-даа. Ол Аза-чуртун Улут дайынын-иң чергеи. Алдар орденниң III чергеи, Тыва Арат Рес-публиканын Күш-ажык орде-ни, ССРЭ-ниң Октябрь Рево-люция, «Хуналыгы Дөдө-дө» орденер, хөй-хөй дайы-чы болган күш-ажылдык ме-далдарының эдилекчиниң Ажыл-агый удурткучундан аныда, ол бодуну ажылдап чорган райондарымы хөй-иниң ажалыга э-не кел-кейиң кирип чорай. Тимо-фей Кузнецов көдээ кожуу, Тыва АССР-ниң Дээш Совет-теринин депутатына сон-гудуп чорай.

Дайынын күш-ажылдык хоочуну бо хүнерде 72 харлап турар. Ындыг болза-даа, ол Кызыл хоорайны хөй-иниң ажалына, ылангыя дайынын богап күш-ажылдык хоочун-нарының чөвдөлгөниң ажалы-га илсекейли-биле кириши-шпаш.

Солат — кезээде солдат деп улустун чууаанын ханы-уткамы бо.

Иван КЕЛИК-СЕНГИ, ЧУРУКТА: Т.К. Пичен-оол, Владимир САВИНХЫН фотоу.

Бистин мнак аавым Зоя Борисовна Маады ноябрь 29-та 50 харлаар. Ол үжөн чыл дургузуна Каа-Хеминиң Дериң-Аксы сурун шкөлүгүнө поварап ажыдап келген, ам-даа ажылашпаан.

Бичан аавымка төртүтүнген хүнүн таварыштыр илг байыр чедирбишкан, кан деп кадыкчылык, хөй хөй курттаарын сеткилдэн ханымыдан күшп, черге чедир мөйгөн түр бис!

Уругдары Сергей, Ияна База Олгагайга.

Хөл-шыдыраа ШКОЛАЧЫЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

Республика школаларынын хөл-шыдыраага команда болган хууда бирги чери дээш маргылдаазы Кызылдын Пионерлер бажыныга болуп эркен Майна колдууна үстүкү класстардын (8-11) өрөшкүнчүлери киришкен. Моон мурун-та Кызыл хоорайга Пионерлер бажыныны бирги чери дээш республика шкөлүчүлөрүнүн маргылдаазы органазат турган болза, бо уазада хөл-шыды-раанын маргылдаазы дээрге республика шкөлүчүлөрүнүн културлук аштыгынын таарымчалык команда тал-ы-биле болган хууда бирги чери дээш бир-ле дугаар улут мартыда-даа.

Район бурзуудан ийи оол, бир күтүп, тосотуу составыг шыдыраачылар команданы эвэр дугайында кылаштарда уауу өрөдөлгө кылаштериниң эргек-челеринге баш бурунгар чыгыштан турган. Чыгел Бичи-Хемтин команданың түрп чы-галык дугайында уауу өрө-дөлгө кылаш телефонияны аныктаган. А маргылдаазы 4 район, Кызыл хоорайны-биле 5 команда киришкен. Олар дээрге шөг-шөндөн тура хөл-шыдыраага ойлар эдилекчи-лер районнар: Чаа-Хөл, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Эриң-дар, Эске районнарга үдөгөр болу-деп мандып чүтүр катан тургустунган район Чаа-Хөл-дүн шыдыраачы шкөлүчүлөр

команданын ол-ла районда «Сүм» аттыг хөл-шыдыраа күтүвүнүң илсекейлиг кириш-кени, улус өрөдөлгөниң тергенин Маны Оюнович На-ксыл, Сүт-Хөлдүн Ийме орту-мак шкөлүчүлөрүн өрөдөлгө эр-гекчелерин Ийи Базуевич Ол-дар, Чааананың №3 шкө-лө-дөзүн күш-кулагура бажыны Оскал-оол Владимирович Са-рылгар, ол-ла шкөлүнүн эге-класс бажыны Чечена Сарыл-гар, Эриңдар анык тренер К. О. Салчак олар уауутул-калганы демалгырын өөрү-чү.

Кызылдын команданы бирги чери ая. 1992 чылдан чемпи-ондары болган. Команданын составында Н. П. Шингити-нин өрөшкүнчүлөрү келген. Ийгилик, үшкү черлерин Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл командалары ээлзеш.

Хууда бирги чери оолдар-дын Кызылдын №15 шкө-лө-дөзүн өрөшкүнчүлери Алексей Чернигович кымга-даа утту-рун, шкөлүчүлөрүнүн республи-ка чемпиону атка, төлөтүп болган. Ол ам декабрда бо-лур Тыва Республиканың бир-ги чери дээш улут уауутул-калганын кирип эрген чыгел болган. Чааананың Маадыр Сат, Элегес-Аксыдан Аламык Калынуу ийги, үшкү черлерин ээлзеш. Уруг-ларын Кызылдын №2 шкө-лө-дөзүн 9-ку класстын өрө-шкүнчүлери Ани Дамбиева чемпи-оннаан. Ол база-ла улут уауутул республика чемпионы-дун кирип эрген чыгел болган. Иймеден Аккырма Маадыр, Чааананың Уран Ховалыг ийги, үшкү черлерин ээлзеш.

Шылгазын команда болган хууда тилекчилериниң тусту-дугаа өрөктөгү чүүлдер, аял-оннар-биле шапшаан. Уруг-лардан Чааананың №3 шкө-лө-дөзүн 8-ин класстын өрө-шкүнчүлери Уран Ховалыг чүдө үшкү чери алган даа эвес, а маргылдаазы эң бичин на-зымыг киришкени дээш тус-кай шапшаан — шөк-биле шап-паткан.

Бо материалды авторуун-дан аныда, Тыва Республи-канын хөл-шыдыраага 14 дай-чы чемпиону, ССРЭ-ниң спорт мастериңе кандидат болуп артык, Кызыл хоорайны Пионерлер бажынында шыл-газын бөлүмүнүн методист-треб бажыны Николай Про-дун Шингити республика шкөлүчүлөрүнүн хөл-шыдыраа-га бирги чери дээш маргы-лдаазы органазат эрттирп турар, даргазында кол сору-дугаа уауутулга болуучулар-ны дээрге республика шкөлүчү-лөрүнүн ортузунга хөл-шы-дыраага союурдап, салым-чанынын өрөшкүнчүлери мө-редит таарып, ийле, шөлүгө анык таарып тыва чөлүгө бурун шадан бээр ойнап кел-ген хөл-шыдыраа спортуң сай-ырымыл, непередир соуузда-мы.

Ындыг турбузе, баш бурун-гаар диктант-даа кээрге, чамдык районнар команданын чортууаны комуунадып-дыр.

Кызыл-оол КАЛИНДУУ.

«НАЧЫН» САДЫН ЧАЛАП ТУР

Кызыл хоорайда «Херес» спорт залына ноябрь 25-29 хүнеринде «Начын» биче бү-дүртүгенин садым ажытты-ман. Анаа спортчу лях-лех, дериг-херексе айман салар. Ажыттылар шагы — 10,00 мик. Садым даргазында адрес-те Кызыл хоорай, Шетинин-Кравченко куумчузу, 25 дуга-р бажым, «Херес» спорт залы.

АРАКЧАА КУУЛАР.

АГАР САНЫ: «Тыва соопаны» № 363505.

Тыва Республиканың Пар-ламент болган информатия министрствозунун «Илгара» филиалы Кызыл Шетинин-Кравченко куумчузу болган Кравченко куумчузу, бажым №1

ЧАРЫЛБАС ӨҢНҮКТЕР

(Уланчымы. Эгези № 230 «Шинда»).

3 БОЙДУСТУН ЧУРУМАЛЫ-ОЛАРЫН ТААЛАЛЫ

Бичен чылдарынын өзезинде Тываның байышылды Кызыл хоорайга ажылдап, чурттап эгелзеш, Степан Агабаювич Сары-оол-биле база катан ужуражып, хөндүр танымал берген мен. Ычан ол эпти-ле Олег Карламович-биле кады чоруур амдыг кижи болган. Олар Чогаалыңар эвезининиң баштаар черинге кады ажылдап турган болган, азы мер-генди бир дөмөй болган ынд-ды чүе ийлек, черде ка-рылбас улус. Хостуг үезинде бо-ла иелээ эдилекчиниң чо-руу. Тываның ийи улут чо-гулданын чыгыс боюдалар дээш хөремче болбас боор. Чогаалыкчы ушак талантчы-биле-дээ ол иркен бугуш, аажы-чан талзын-биле-даа олар бот-боттарынга чоок, кыж харылдадык, бир деминг, арзында сумелерин, дугу-жур, эп-найырадык чораян оон-на илден.

Бир-ле катан Степан Агаба-ювич мээ-биле ужуражы бер-ген, мына дей-дир: — Сени мырыңай чакындап тайга-танды өгөлө өскөн, аны-ны «канын» кижи деп, уузу чуулазын турар чүүлөө чоо? Ындыг ийикте! — Тайга-танды өгөлө өскөн-ниме шын ийин. Степан Ага-баювич — деп анаа харыш-ладым. — Чеди харышмада анык эгелзеш кижи-дир мен. — Па, ана аттыг төл-дүр сен? — дээш, Степан Ага-баювич мээя өкүмдөн чык-калдым. — Бичангап азы, улус эң «канын» дээр чүе шыкшапкы. Чеди-сес харышма-да уруулар шкөлөмө баар ужураду. А сен дээрге тайга-га чорупкан шыкшапкы сен. Адың туралда амыр чүе-ле ийиңер? — Миттанын-даа канчаар, ааар-ла хыж мен харын. Сте-пан Агабаювич — далам. — Чеди харыш кижи боо утбас ийиңер, канчан анык бергенги ол? — деп бир-ээр-

вези хөвиринг айтыра-дыр.

— Чергиң, дузак дээш, боо чокка-даа ая өлүрүп болур аргалар бар болзай — деп кадым. — Анам биле кыргы-ачам диндирээде эвертип ал-гаш, одагга олуртуп каар. Одаг чоюунга колданга дузак, сү күзөгө капка салып каар. Эртениңге не ону барыл кезер-мен. Ычан тургаш, зинаары-ның хымы тылкан кижи-дир мен.

— Мен база амдыг кончуг эвес дээрден башка, айна-рынга сундулуг кижи болуур мен ийин. — деп, Степан Ага-баювич бодуну дугайын ату-галдым. — Ам чүү боор, ала-дойнуз мынзы көөр. Архатар-нын аларын көөр болгай. Ка-ды анык тургай бис. Сени эдерегш уга, төштөп чинир чүе.

Оон соонда-ла чогуу, тай-гы үелерде ил, олча хайбы-шаан, кады агарлап, дышта-нып чоруп турар апарган, мын-ды бис. Айнарада Степан Ага-баювичиниң кады чоруур эки Олег Карламович Сагаан-оол чүе. Олег Карламович-биле эң баштай 1945 чылдан ча-зыншада Өвүр районога ажыл-дап тургаш, ужурашкан кижи мен. Ол мынча анык, чазадак-шыкшелек, шөвөргин бугуштуг, хөй чүе-даа чуулазаның чүг-лө ажил-херек дугайын ай-тырар, келерге томанзын деп, чыгган хөй тургуспас деп чуулап болур, ак шырайлы-эр болду. Черге алыңар ил-кел-геш, одаг чыныгы олуруп-каш, кара шайын артып эгел-зешде, Олег Карламович аажок чууактыр, солуу чан-чыг, Степан Агабаювичтен дузак чок кижи боол-тур. Хи-ре-ктерде чоюндарып хөмөй-лөп, карырааллап балдырып-тарга, кезек кижи аксыз азыт-каш, кайгап олуртуп болган.

Оларын тайга-тандыкы тыртылар чоруп ая-мен өлү-рүп, олза-ажык тыртырыла эвес, а бойдуштун кээс-чараш турумалын магалан соуура-дык, төрөң чериниң кайгам-чыктыг бойдузуга мыкшыл-ды дээрин сөөлүткен кээп билген мен. Ан эгелзеш ки-

САКТЫШКЫН

рар, оон ажык-кочка алтыр дээр мында болал оларга чер-ле турбаан. Аныкшың дээр-ге-ле ол ийи чогулгачы бой-душтуг катангагының кээс-чарашы-биле боттарынын чо-гуалдыга «курларыны» бай-дып алырынын солутунмас аргасы болуп турган. Арыг агаарлыг тайгага, одаг одауну чыныгы кара шайын тавээр артып каап олурар, олар бот-тарынын чогулгачык боюдал-дын, планарын чуулазаның кылырынга хөлчөк сундулуг турган. Чайың ишине-даа, харың кыштын союуну-даа, одаг чыныгы хөремчелерге таалажык дыштангыга олар-ның бажыны иштинге хөй-хөй аа болгалар, идеялар, келер, келер үелеге чогула-рынын темиз, хары-даа маа-дырлары тывылгылаан бол-бай аан.

Олег Карламович биле Сте-пан Агабаювич ая-мен ийи амдыралык, аажы-чанып кончуг соууругаар, калтаар ол талзын-биле «ишчилел» чоруп дээр эгел-ле тайгага чоруп каат турган. Тайга-тан-гыга чадат кылдып, мөстоп-туруп чорар-даа, ол ийи кижи-лер ундар чораяны чыккы-даа катан черде көрбөз мен. Олар кезээде-ле өөрүшкүгү, оюу-хөгүлүгү, тура-сорукуту болуп, Тайгага үр чораш, күш-хүезин төнүп, могал-ту-рун келгенде, Олег Карламович өөрүн сорул кылар, мынча деп хөөрээр:

— Чүктэн боозу-биле тү-дүн тайдыныма чөгемсе чоор, оолдар! Улут анык ула-равакар, мен бир андан азып экекелген мен аан.

Бичан дээш кылаштан ро-руткан соонда, шынал-ла, Олег Карламович черде күрүт кээр эвес. Ычан-ла бирөөн атык боор. Айнара-даа, алары-даа кончуг кижи. Атканда на-зар ужур чок. Олег Карла-мовичиниң боозу эткен болза, бирээ бар деп, улус шууг бу-зурээр. Аны апа-ла бөлгөн

болбас чыгыс дүрүмү бар-кайы азылчөк эң адыл бол-бас, болан адыл шылп тур-ган, кыргың-аңкыи, арың азы оол чогу алур. Хөй эң баа кырып болбас, чүдө алы-ны өйдө алар. Ол дүрүмү олар каян-лаа хажытпайн чөвөнар.

Айнаашың дээрге ардаш-кыны болгай. Аны канды-га ужураалар, таварылгалар турар апаар. Ат-сорууга бол ийи кижи-биле кады анык келген чылдарымы хөй-ле ужураалар болууда. Олар-ның шулузуң чуулаалар чүе болза, бугу роман болур кижи. Ынчалзажок мээ бол-дымда уттуурабас болуп ар-тып калган чамдык таварыл-галарын майна сактып көрөй.

4. ХҮЛБҮС

Э-не баштай кады анык-шымы о чүе Кууң оң ай-уең. Теректиг хөмөй берган бис. Одаг одауу, аялырааш-талдыр ужурап алгаш, каро шайын артып каан, эйт-бидээ кылып, хөремжиг олурувусту, күсүк дүн шагда-ла орту эр-ткен. Оон-на өскөк бөт тел, хөлөстөп чыгыпкан алган бис. Оттуп кээримге, лан чаа-ла хаялап берген. Өөрүм айна-ла хаярыкташпаан, аажок таалап уду чыдар боорга, оларын оттуртарың динди-лемин Боомуну бугуу алгаш, бодум чаксаңан чоруп кадым. Ийичан анык элбө-дөз кончуг, чөвөшөрлө бичи дөд-дөз тур-бас, хостуг адылар чүе бол-бай. Одаг чанында оймалка дугаакка үнүп келеш, карап олур мен. Чаа-ла чер тырп, боо хараалы кирер апарган. Улаккан чок барында өвө-дө келерге үлүг чоуду ху-дүс бо мылдын агажы берген үе кылаштан келди он. Сан доора тура дүшкө, чыпшап кырып бээр арзында, тас колдууче талтап шыгаалар, тох-ла мылдын. Чоуду ху-дүс ару дундушталдыр шураам, ару калазын-ла, оо кылазы берди.

Ам чүү боор, акың иштин чарган, айлаш, ийи эгине чүктөп алган, оймалка чүг-

Кызыл хоорай, Красноармейская 100. Индекс 667000. РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (харыс сал-гыч секретары), А. С. Дембелер (кол редакторунуң ора-лакчымы), В. М. Сат К. Сат (кол редакторунуң ора-лакчымы), Н. С. Эрген. РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; келген кижи-лер хүзүн адым чер — 3-43-26; кол редакторунуң ора-лакчылары —

3-33-91; — 3-34-17; харыс салгалыг секретары — 3-34-92; ора-лакчымы — 3-43-93. КИЛИДИСТЕР: уауу депутаттарынын Советтери ийи-ле-политикти болган социал айткырылар — 3-34-10; — 3-34-98; келтир — 3-34-49; 3-36-73; кээз — 3-34-93; 3-41-16; кызылчы болган үдүе өөрүшкүнчү — 3-39-13; кээз — 3-36-82; — 3-36-82; — 3-34-57; оудла — 3-34-39;

— 3-34-93; чагаа — 3-39-03; корректорлар — 3-41-25; тизуучилер — 2-27-41; солуу келбейн баргалда — 2-32-75; бугулачтары — 3-37-11. Солунуң калтыгында материалдарын авторларымы болгалар өрөдөлгө ийи турум-биле түшүшпөй барып болуур. Айткычтар фактылар кантары болган өскө-дөз диктант-даа, чөвөк чөвөк боттары харыс салгалыг.